

תבונות

הגות עיון ופשוט
משיעורי

הג"ר דוד לייבל שליט"א

נערך ע"י תלמידיו

מלחמת עמלק – תחילת המעבר מגנס לטבע

מלחמת עמלק היא רגע של מפנה בתהליך יציאת מצרים. עד אז ידו של עם ישראל על העליונה בצורה מוחלטת, הקב"ה מיישר את הדרך לפני בני ישראל בניסים גדולים, ממכות מצרים וקריעת הים ועד ירידת המן מן השמיים והוצאת מים מן הסלע, ולפתע מתרחשת מלחמה שמאיימת על הכל, במלחמה זו הניצחון מושג אך בקושי, כפי שנראה מהתיאור בפסוק **וְהָיָה פֶּאֶשֶׁר יָרִים מִשֵּׁה יְדוֹ וְגִבְרֵי יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יִנִּיחַ יְדוֹ וְגִבְרֵי עַמְלֵק** ולאחריו מכריז הקב"ה **מִלְחָמָה לְהָ בְּעַמְלֵק מִדֹּד**, הכרזה המלמדת שהניצחון אינו מושלם ושהמלחמה למעשה ממשיכה.

צא הלחם בעמלק

פרשה זו נדרשת רבות ואף אנו נעיין בה כדרכנו מתוך דקדוק במקראות ובדברי חז"ל.

יִבְאֵר עַמְלֵק וְיִלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרִפְדִים: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הוֹשִׁעַ בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הַלָּחֶם בְּעַמְלֵק מִחָר אֲנֹכִי נִצֵּב עַל רֹאשׁ הַגְּבָעָה וַיַּמְטֵה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי

ישנו הבדל מרכזי בין מלחמת עמלק לבין האירועים המתוארים עד כה, והוא יוזמת משה לצאת למלחמה ללא היועצות בהקב"ה. רע עד זה הקב"ה הוביל בצורה ישירה את הדברים, וכאן משה יוזם מלחמה באופן עצמאי לגמרי.

נראה שהעובדה שמלחמה זו היא פרי יוזמתו האישית של משה משליכה על התנהלות המלחמה שמתרחשת באופן טבעי וללא התערבות ניסית מוחלטת, דבר המשפיע גם על תוצאתה, שכן במלחמה זו היתה גם התגברות של עמלק. כמבואר בפסוק **וְהָיָה פֶּאֶשֶׁר יָרִים מִשֵּׁה יְדוֹ וְגִבְרֵי יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יִנִּיחַ יְדוֹ וְגִבְרֵי עַמְלֵק**. ולבסוף עם ישראל אכן מנצח, אך רק באופן חלקי, כפי שמפרש רש"י את הפסוק **וַיַּחְלֹשׁ הוֹשִׁעַ אֶת עַמְלֵק וְאֵת עֲמוֹ לְפִי חֶרֶב, חֲתַךְ רֹאשֵׁי גְבוּרָיו וְלֹא הִשְׁאִיר אֲלָא חֲלָשִׁים שְׁבָהֵם וְלֹא הִרְגֵם כֹּלֵם**. וכפי שנראה, כאמור, גם מהכרזת המלחמה הנצחית בעמלק.

יש לעיין אפוא בעניין זה משני צדדיו. מדוע משה רבינו רואה לנכון ליזום מלחמה באופן עצמאי, ומדוע הקב"ה אינו נוהג במלחמה זו כפי שנהג עד עתה ואינו מתערב ומפליא בעמלק את מכותיו. שאלה זו חשובה במיוחד כיון שחוסר ההתערבות של הקב"ה הביאה לכך שעמלק נותר כאיום קיומי נצחי על עם ישראל שאנו נתקלים בו גם בהמשך דברי ימי עם ישראל.

ולבסוף, יש להבין מדוע אכן הצליח עמלק, גם אם באופן חלקי, לפגוע בעם ישראל? בפרשת כי תצא מבואר עניין זה מעט יותר: **אֲשֶׁר קָרַךְ בְּדָרְךָ וַיִּזְנֶב בְּךָ כָּל הַנְּחֹשְׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאֵתָה עִיף וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים** (דברים כה, יח) פסוק זה מתאר שעם ישראל היה חלש באותה נקודת זמן ועמלק ניצל את חולשתו, אך נראה שעדיין לא מבואר כל הצורך באיזו חולשה מדובר וממה היא נבעה.

בין הנהגה ניסית להנהגה טבעית

הבנת הדברים זוקקת תחילה התייחסות כללית לאופן הנכון שבו יש ללמוד את סיפורי התורה בכלל ואת סיפור עם ישראל בפרט. האתגרים השונים המלווים את התפתחות עם ישראל ההולך במדבר, בין אם מדובר במלחמות עם אויבים מבחוץ או בבעיות פנימיות, אינם רק בבחינת עובדות מציאותיות המשמשות רקע ליצירת עם ישראל אלא הם מלמדים על שלבים מהותיים בהתפתחות עם ישראל ההולך ומכוון את עצמו להיות ראוי לקבל את תורת ה', להיכנס לארץ ישראל ומשם להאיר לעולם כולו.

כך נלמד אפוא את סיפור מלחמת עמלק, שלא הייתה רק מלחמה קשה שאיתגרה את עם ישראל באותה שעה, אלא היא מסמנת מפנה בתהליך ההתפתחות העצמית של עם ישראל. עד מלחמת עמלק היה עם ישראל סביל לחלוטין, ובכל תהליך היציאה, ממכות מצרים ועד ירידת המן והוצאת המים מן הסלע הוא מונהג ומובל בצורה מוחלטת ולא נדרש לפעולה. במצב זה הקב"ה הנהיג את עם ישראל למעלה מדרך הטבע בצורה ניסית לגמרי, ונשא את עם ישראל 'כאשר ישא האמן את היונק' פשוטו כמשמעו. הנהגה זו היא נשגבה מאין כמותה ויש בה קרבת ה' גלויה, אך עם זאת, הנהגה כזו אינה יכולה להימשך לעד, ייעודו של עם ישראל הוא להוציא לפועל את תורת ה' בתוך העולם עצמו, והנהגה הניסית לא מאפשרת לו לכונן את הקומה העצמית שלו כעם ה', ואף עלולה לגרום לשקיעה בעמדה מנוונת שבה לא נדרש ממנו דבר. משול הדבר לילד שבתחילת דרכו הוריו מספקים לו את כל צרכיו, אך ככל שהילד מתבגר ההורים נסוגים מהתמיכה בו, כדי שיוכל לרכוש יכולות עצמיות, ומתוך כך יוכל גם להמשיך את מורשתם. אם הם לא ינהגו כך הוא עלול להפוך לילד מפונק, חסר אחריות ויכולות.

עם ישראל, שנקודת המוצא שלו היא שקיעה במ"ט שערי טומאה במצרים, היה בתחילת הדרך חסר כוחות עצמיים ולכן זקוק להנהגה ניסית שלמה, אך תהליך ההתפתחות מכריח מעבר הדרגתי להנהגה פחות ניסית שבה עם ישראל נקרא לפעולה וליזומה. מלחמת עמלק היא הרגע שבו מתרחש המפנה בין שתי צורות ההנהגה בצורה חדה.

שלא כשאר העמים הנהלים מפניו של עם ישראל, עמלק מזהה את חולשתו העצמית של עם ישראל, הוא מבחין בהתנהלות הסבילה שלו לאורך על הדרך ויוצא למלחמה נגדו. ברגע זה יכולים עם ישראל ומשה רבינו לקרוא להקב"ה לעזרה כפי שהיה עד עתה ולצפות שה' ילחם להם והם יחרישון, אך משה רבינו היודע דעת קונו מבין כי נדרשת כאן תגובה מסוג אחר, וכי הרגע הזה הוא הזדמנות לעליית דרגה ולבנייה של קומה נוספת בבניין עם ישראל, לכן הוא לא זועק להקב"ה מתחילה אלא מורה ליהושע לאסוף אנשים ולצאת למלחמה בדרך הטבע. הקב"ה מאפשר לעם ישראל לצמוח ולפתח את יכולתו העצמית להילחם ברע ולהכריעו. לכן, הקב"ה אינו מתערב כפי שעשה עד כה והמלחמה מתנהלת כמעט באופן טבעי.

מלחמת עמלק מסמלת אפוא את רגע ההתבגרות של עם ישראל העובר מהנהגה שבה הוא סביל ומונהג לגמרי, להנהגה פעילה יותר שבה הוא נוקט יוזמה ומגלה עצמאות. בכך הוא מסגל לעצמו באופן פנימי את הגבורה והעוז לצאת לקרוא בשם ה' בעולם ולהילחם ברע. בכל ימי המדבר המשיכה ללוות את עם ישראל הנהגה מיוחדת למעלה מדרך הטבע, אך מלחמת עמלק מסמנת שלב ראשוני במעבר ההדרגתי להנהגה טבעית שבה עם ישראל מכיל כבר בעצם הווייתו ומציאותו, את היכולת לפעול בדרך הטבע יחד עם החיבור והקשר עם ה'. יכולת זו תושלם בכניסה לארץ ישראל, אז גם יעצרו המן והמים מן הסלע שמלווים את ישראל לאורך הנדודים במדבר. להתפתחות זו אמורה להיות השפעה על מרחבים נוספים בעבודת ה' שמעתה ישאו אופי מפותח ופנימי יותר. רובד נוסף זה מתבצע במעשיו של משה כשצדד היוזמה ה'טבעית' בה נוקט משה רבינו כשהוא שולח את יהושע ואנשיו להילחם, הוא עולה לראש הגבעה ומרים את ידיו:

וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כְּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בְּעַמְלֹק וַיִּמְשָׁה אֶהָרָן וַיְחֹר עָלָיו רֹאשׁ הַתְּבִנָּה: וַיְהִי כְּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וַיְנַבֵּר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָגִיד יְדוֹ וַיְנַבֵּר עַמְלֹק: וַיְדִי מֹשֶׁה כְּבָדִים וַיִּקְחוּ אֶתְּנִי וַיִּשְׂמוּ תַחְתָּיו וַיִּשָּׁב עָלָיָה וַאֲהָרֹן וַיְחֹר תַּמְכוּ בְיָדָיו מִנְּהָ אֶחָד וַיִּמְנָה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֲמוּנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ'

מעשיו של משה מלמדים על כך כי לצד ההנהגה הטבעית אותה הוא מוביל במלחמת עמלק, ההצלחה אינה פרי ההשתדלות הטבעית גרידא, אלא הכל תלוי ועומד בשורשם של דברים - בחיבור הרוחני של האדם אל אלוקיו, וכפי שמבואר במשנה:

וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה, אלא לומר לך: כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעברדין את לבם לאביהם שבשמים, היו מתגברים; ואם לאו, היו נופלים. (ר"ה ג, ה)

המשנה מדגישה שהניצחון במלחמת עמלק לא תלוי במעשה ניסים הבאים דרך ידיו של משה, אלא בעם ישראל עצמו ובקשר שהוא מכונן מתוך עמדה פעילה של שותפות במעשי הקב"ה.

ידי משה כבדים

לפי דברינו נוכל לתת טעם בדברי חז"ל המבוארים ברש"י מהם עולה ביקורת מסוימת על כך שמשה עצמו לא יצא למלחמה: **"ידי משה כבדים. בשביל שנתעצל במצוה ומינה אחר תחתיו, נתיקרו ידיו"**, לפי דברינו נראה לפרש שכוונת חז"ל ללמד שיש חיסרון מסוים שברגע כזה שבו מתרחש מפנה חשוב שמוביל את עם ישראל לפיתוח קומתו העצמית, לא מוביל משה רבינו את העם בגופו ממש, ועל חיסרון זה מעידים ידיו הכבדות של משה. מובן מאליי שגם התפילה נצרכת בשעת מלחמה, אך משה רבינו יכול היה למנות שליח לכך והוא בעצמו היה צריך לצאת בראש הלוחמים.

למדים אנו כי פסגת הפועל של מלחמת עמלק, איננה דווקא בראש הגבעה שם פרס משה את כפיו השמים בתפילה ובאמונה, אלא דווקא במלחמה המעשית האנושית מול הרשע של העם העמלקי המזנב בעם. משה שיוזם את המלחמה הזו, מתוך נתינת המקום למעשה העם ופועלו במלחמה, היה ראוי להתאמץ במלחמת מצווה זו ולעשותה בעצמו, ומשרפו ידיו במלחמה - כבדו הם גם בתפילה, והוא נצרך לעזרה שיהיו ידיו אמונה עד בוא השמש. החיבור הזה של מעשה האדם עם נשיאת העינים למרום טרם הושלם כולו.

מלחמת עמלק היא השלב הראשון בהתבגרות הקשר של בני ישראל עם הקב"ה, הם אינם עומדים וממתינים למטהו של משה שיחולל להם נס ויטביע את האויב בים, בעצת משה הם יוצאים למלחמת קודש במשנאי ה' ועמו והם לומדים להיגמל בכיכול ממעטפת הניסים להם התרגלו, ולהתחיל לפעול בצורה גשמית, בעוד עיניהם וליבם מכוונים כלפי מעלה, לאביהם שבשמים.